

Být muzikologem v Čechách

Muzikologem za komunistů

Jan Kouba

Je mi dnes 87 let a celý můj dosavadní život se mně jeví jako sled kalamit, které jsem si převážně sám zavínil. Proto už odedávna systematicky ničím doklady své minulosti. K tomu přistupuje dispozice, kterou jsem si uvědomil teprve v pozdním věku: měl jsem celoživotně dost špatnou paměť. V důsledku toho je pro mě valná část vlastní minulosti bezbřehou mlhovou, z níž vystupují jen tu a tam konkrétnější situace, které většinou nestojí za nic. K stáru jsem si však začal pozorně číst memoáry svých předchůdců a vrstevníků, protože mně vybavují i leccos dalšího z prošlých časů.

Cesta k hudbě

Můj otec byl jedním z prvních žáků prof. O. Ševčíka, jehož třídu absolvoval (spolu s J. Kubelíkem, B. Lhotským a dalšími) roku 1900. Musel být opravdu dobrý, protože rovnou z konzervatoře nastoupil na post prvního koncertního mistra Nového německého divadla. Kubelík a také spolužáci v Ševčíkově-Lhotského kvartetu se však tehdy rozlétili po světových koncertních pódíích, zatímco můj otec neopustil Prahu. Proto kariéru svého syna předznamenal aspoň křestním jménem Kubelíkovým: měl ze mě být Jan Houslista. Začal jsem tedy hrát pod domácím vedením

na housle a také na klavír. Zvláštní talent jsem však neprojevoval a nadto mi bylo záhy jasné, že vystupování na pódiu není něco, po čem bych toužil. Zato jsem vlastnoručně objevoval zázračný svět hudby, přičemž otec se stal také mým průvodcem pražským koncertním děním protektorátních a prvních poválečných let. Slyšel jsem Jana Kubelíka i Vášu Příhodu, klavíristu Jana Heřmana, rodící se Smetanovo kvarteto a mnohé jiné; poznal jsem i všelicos z operní nabídky Národního divadla a ještě tzv. Opery 5. května. Tahle hudební výbava z gymnaziálních dob se mně pak hodila při zkoušce na obor, jehož existenci mně prozradil kamarád Miroslav Hršel, tehdy už student prvního ročníku. Byla to hudební věda na Filozofické fakultě UK, k níž tenkrát vedly dveře na zadní straně konzervatoře ve staroměstské Břehové ulici.

Studium hudební vědy

Zkoušku na hudební vědu jsem složil roku 1950 a z přijetí jsem měl velkou radost: byla tu zase hudba, která se však nemusela pilovat pro pódia a k níž se zde nabízelo množství zajímavostí navíc. Nadto mně vysokoškolský režim přednášek se zkouškami na konci semestru připadal – ve srovnání se středoškolským každodenním vyvoláváním k tabuli – ja-

ko svět volnosti. To byl však jen první dojem. Nastupovali jsme na fakultu v nejtvrdějším fázi českého bolševismu, který zamořil málem třetinu vysokoškolského studia přednáškami a semináři z marx-leninismu i z partajních dějin. Na katedře hudební vědy bylo roku 1950 po politických čistkách mezi profesory i posluchači a začínal se hledat nový soubor vyučujících. Vedoucím katedry se však bohudík stal profesor Mirko Očadlík (1904–1964), jeden z ojedinelých majitelů stranické legitimace, kteří jí využívali k pozitivním cílům (podobně jako tehdejší ředitel konzervatoře Václav Holzknecht). Očadlík, podsaditý muž uhrančivých očí a bohaté hřívy šedých vlasů, byl – řečeno s Janem Blahoslavem – „pochodně zažžená“, planoucí pro hudbu i muzikologii; sugestivní řečník, který dokázal své zaujetí přenášet na posluchače všech kategorií. Konkrétně radit se seminárními i diplomovými pracemi však odmítal: jeho pedagogickou metodou byla problematická devíza „dělejte si to, jak chcete“. Lepším rádcem byl kupodivu jeho protihráč Antonín Sychra, inteligentní tlouštík z Moravy prošlý školou pražského strukturalismu, ale tehdy už beznadějně propadlý bolševickému marasmu. Dodnes mě konsternuje vzpomínka, jak profesor Sychra roku 1953 oznamoval studentskému audito-

riu s bolestnými vzlyky smrt maršála Stalina. Tihle dva a pár dalších pedagogů – bedlivě ovšem střežených stranickým dozorem katedry – tenkrát vyučovali asi dvacítce posluchačů našeho ročníku. U oboru nás ale zůstalo jen několik, přičemž odpověď na otázku „jak to dělat“ v muzikologii jsme si museli postupně hledat sami. Přesto se však právě Očadlík stal dobrým duchem mého životaběhu. Především mně navrhl jako jedno z možných témat diplomové práce *Zpěv Jednoty bratrské*; toho jsem se okamžitě chopil, protože to bylo daleko od bolševické současnosti a starší historie mě bavila. Očadlík pak toleroval moje zápolení s tímto tématem, pomohl mi v tehdejší hmotné nouzi a roku 1955 mě přijal za asistenta.

Na katedře a v ústavu

Ten rok se stal klíčovým momentem mého osudu. Strávil jsem pak vlastně celý profesní život jen ve dvou ústředních muzikologických institucích, nejdříve na Katedře hudební vědy UK (1955–1965) a pak v Ústavu pro hudební vědu ČSAV (1965–1993), přičemž do tohoto ústavu jsem byl tehdy spolu se třemi kolegy prostě administrativně převelen. Mohu tedy tvrdit, že jsem seděl na jediné pracovní židli plyných 38 let. To mně připomíná rodinnou genetickou výbavu: přesně týž počet let seděl na svém postu v Německém divadle můj otec. Ve své generaci jsem však zůstal asi v tomto směru ojedinělým případem: cesty mých muzikologických vrstevníků byly vesměs složitější, přičemž jejich odborná produkce byla nesrovnatelně bohatší. Nadto jsem jako téměř jediný z generačních soupeřů na fakultě nedosáhl ani tehdejší hodnosti CSc., tedy kandidáta věd. Složil jsem tenkrát jen jazykové zkoušky a na nezbytnou zkoušku z marx-leninismu spojenou se stranickým školením jsem už rezignoval.

Nicméně jsem v muzikologii po celá ta léta bez přestání něco dělal – už proto, že mě celoživotně mimořádně bavila. Jelikož však mě nezajímala vidina kariérního vzestupu, konal jsem i mnohé k vědeckému postupu nepodstatné nebo i přidělené. Na katedře jsem byl třikrát pověřen (vlastně proti předpisům) přednáškami z dějin evropské hudby, jejichž pracná příprava mně ale nebyla proti mysli. Horší to bylo s popularizací, pod Očadlíkem povinnou: besedy a úvody ke koncertům mimo Prahu byly dějištěm mých prvních (muzikologických) kalamit. Později jsem si však oblíbil formu psaných textů pro rozhlas nebo ke gramodeskám. Zato mě dodnes straší v depresivních snech o zmeškaných termínech činnost tzv. výkonného redaktora akademického čtvrtletníku *Hudební věda* v letech 1972–1988; tuhle časově dost náročnou práci přidělenou shůry jsem nakonec dělal nerad a špatně. Dobrovolně jsem se naproti tomu často vnucoval do aktivit ústavní knihovny a dílo zkázy mého vědeckého růstu dokonala záliba v bibliografiích a soupisech pramenů – což je duševní úchylka podobná filatelii: vzešly z ní různé bibliografické přehledy pro domácí a zahraniční periodika, jakož

Jan Kubelík (s dedikací J. Koubovi z r. 1902)

i opožděný hymnologický soupis v *RISM B XIII* (vydaný až roku 2012).

Kolektivní věda

Bolševická éra po roce 1948 byla dobou kolektivizace. Netykala se jen zemědělství: v tzv. studijních kroužcích jsme se měli kolektivně připravovat ke zkouškám a sdružování do týmů neunikla většina muzikologů mé generace. Plánovaly se syntézy všeho druhu, jejichž problémem však bylo, co a jak vlastně pro daný cíl syntetizovat; mnoho tzv. přípravých materiálů se nakonec bez použití vyhazovalo. Ukazoval se také rub kolektivní práce: čím víc lidí, tím obtížnější domluva. A byla tu systémová nekvalitnost řídicích pracovníků

Josef Kouba r. 1935 u Německého divadla

plynoucí z jejich výběru podle stranického klíče; příliš často museli podřízení vyvracet nesmyslné koncepte svých nadřízených. Do konce i Očadlík po založení Ústavu pro dějiny české hudby při hudebněvědné katedře (1959) chtěl začít budovat tuto instituci nekonečným vypisováním zpráv o hudbě z dobového tisku; dal se však bohudík přemluvit Tomislavem Volkem k užitečnějšímu projektu archivního průzkumu. Konkrétně z toho bylo několik let cestování čtyř kolegů po českých muzeích a archivech, moje cenná odborná i životní zkušenost, jejíž produkt byl pak vydán jako *Průvodce po pramenech k dějinám hudby* (1969). Podobně začínala příprava knihy o dějinách české hudby v akademickém ústavu: vzpomínám, jak jsme s T. Volkem vypracovali padesátistránkový rozklad k vyvrácení patafyzických představ našeho vedoucího o cestě k tomuto cíli. Kniha *Hudba v českých dějinách* však vyšla až později pod redakcí Vladimíra Lébala (1983, 1989) a vznikala v kolektivu, na nějž mám velmi příjemné vzpomínky; do přípravých debat jsem však tenkrát nějak nezapadal. Další z kolektivních syntéz, do nichž jsem v ústavu spadl, byla třísvazková příručka *Hudební věda* (1988) o historii a teorii oboru, kam jsem přispěl dosti obsáhlou kapitolou o hudebněvědecké dokumentaci (s složením textů Jiřího Sehnala o edicích). Nakonec z toho byl soubor příspěvků velmi různé kvality a porůznu prostoupený bolševickým ptydepe: je zajímavé sledovat, kteří z autorů své texty vyšperkovali touto – roku 1988 už nikým nežádanou! – úlitbou režimu. A do kolektivní práce jsem se namočil ještě v 90. letech, kdy jsem (už jako důchodce-externista) vypracoval asi sto stránek hesel pro akademickou hudební encyklopedii, která však nebyla realizována; ještě v té době to bylo vinou špatného vedení.

Vlastní publikace a pokusy

Moje samostatné muzikologické texty z let 1956–1988 patřily do sféry hymnologie: byly to příspěvky k dějinám české duchovní písně, což je velká a mezinárodně pozoruhodná součást naší kulturní minulosti. Těch titulů je však málo a jsou tematicky rozptýlené, přičemž ke zdařilejším bych počítal snad jen práce tištěné roku 1975 a 1988 ve fakultních *Miscellaneích*. Tuhle speciální tematiku jsem si tehdy zpestroval také přípravou knížky *ABC hudebních slohů* (1982, 21988). Jde o učebnici, která se nedala vykazovat jako vědecký výkon. Přečetl jsem však k tomu hodně literatury o evropské hudbě, a čist texty dobrých muzikologů mě vždycky bavilo víc než něco sám vymýšlet. V důchodu po roce 1993 jsem se proto s nadšením pustil do zcela přepracovaného vydání svého ABC pro vydavatelství Bärenreiter; tentokrát to mělo být „od gregoriánského chorálu k Debussymu“. Nakonec mně však došlo, že jsem s tím měl začít aspoň o čtvrtstoletí dříve. Z týchž důvodů jsem pak vzdal ještě pokus o transformaci svého dávného soupisu staročeských duchovních písní. Konstatovat jsem, že na obojí bylo pozdě.

J. K. s Janem Klusákem a Ivanem Poedňákem u rotundy na Řípě

Už zcela nečekaně se mi proto podařilo dovést do konce ještě zcela nový projekt: byl to *Slovník staročeských hymnografů* (2017), k němuž mně – podobně jako kdysi J. J. Božanovi – „Bůh již v sešlosti věku jak k začetí, tak k dokonání toho i chuti i síly dodal“. V téhle tlusté knížce se píše o Adamu Michnovi z Otradovic, J. A. Komenském, hraběti F. A. Šporkovi a dalších tvůrčích duchovních písní nebo kancionálů. Není to však kniha k souvislé četbě, nýbrž – jak se na řádný slovník sluší – soubor velkého množství stručných informací. Možná si jednou někdo přečte některé z těch sedmdesáti dlouhých hesel celé. Ať už však bude osud této knížky jakýkoli, byla bezmála patnáctiletá práce na ní potěšením mých pokročilých důchodcovských let, stejně jako její realizace v akademickém Kabinetu hudební historie. Je to pozdní splátka mých dávných publikačních dluhů. Radost z ní mně kalí jen vlastní kalamity při prezentaci tisku, k nimž patří zejména uvedení literární historičky Marie Škarpové na rubu titulního listu jako recenzentky knihy. Ta mně sice byla velice nápomocna, přečetla však jen o třetinu kratší verzi rukopisu z roku 2012 a za konečný text není nijak zodpovědná. Omlouvám se jí tedy ještě jednou „přes média“ za lapsus, na němž mám (byť jen částečný) podíl.

Setkání s muzikology

S kým jsem se na poli starší hudby během svého života potkal? Možná nejdéle, víc než čtvrtstoletí 1950–1975, jsem sdílel fakultu a pak akademický ústav s Tomislavem Voškem, jehož imponující dvousvazkový výbor z díla (Wien 2016) doložil rozsah, směry a těžiště jeho celoživotní muzikologické práce. Jen občas jsem se však mohl potkávat s brněnským přítelem Jiřím Sehnalem, kterého obdivuji pro šíři jeho tvorby, založené důsledně na pracovním pramenném výzkumu. Zážitkem se pro mě stalo setkání s dílem mladšího kolegy Jaromíra Černého (1939–2012): ten začal analýzou starých kodexů, z nichž mnohé jsem už sám probíral, a vytěžil z nich věci, které by mně ani ve snu nenapadly. Objevil vlastně celou novou oblast středoevropského zpěvu, přičemž teprve J. Černým znovu začíná pražská výuka předbarokní hudby na vysokoškolské úrovni. Také jeho žák Martin Horyna, invencí i výkony však souměřitelný,

patří k autorům, jejichž texty z této sféry stačím nejlépe jen s obdivem detailně pročítat. Bohužel už velmi sporadické mohly posléze být mé kontakty s předčasně a nečekaně zesnulým Richardem Rybaričem (1930–1989), vynikajícím muzikologem i kamarádem, který byl pro mě vtělením toho nejlepšího ze slovenské kultury.

Pak jsou tu setkání se zahraničními kolegy z oboru, z nichž však zde stačím připomenout jen toho pro svůj životní běh nejdůležitějšího, S Waltherem Lippardtem (1906–1981) jsem se potkal na začátku 60. let nad knihovními katalogy, v nichž tenkrát hledal prameny k bibliografii *Das deutsche Kirchenlied*. Byl to tělnatější pán o čtvrtstoletí starší než já, muž dobrého srdce, bystrého ducha a velké pracovitosti, s nímž byla radost hovořit o čemkoli. Objevil toho hodně i pro českou hymnologii. W. Lippardt mě tehdy přizval do nedávno založené *Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie*, jejíž mezinárodní kongresů jsem se pak účastnil ve dvouletých odstupech mezi roky 1965 až 1979. To byly ovšem životní zážitky: vidět, byť jen na ukázkou, onen tehdy bájný a dnes otevřený „Západ“ a setkávat se se zahraničními hymnology i jejich publikacemi. Členství v IAH však dalo také novou internacionální dimenzi mým kalamitám (k tomu viz zvl. *Hudební věda 2018*, č. 2, s. 227n.).

Stranické opory muzikologie

Závěrem chci vzpomenout na domácí muzikologická setkání, která patří spíše do manýristického kabinetu kuriozit. Počítám k nim aspoň zčásti manžele Mužíkovy, kádrovou záštitu katedry a celé tehdejší Filozoficko-historické fakulty. Nebezpečnější z této dvojice, nelibá bytost pátravě přivřených očí, mně naštěstí nebyla příliš nakloněna, takže k mému odmítnutí vstupu do strany, nabídnutému kdysi nečekaně při letním setkání na chodbě, se už nikdy nevrátila. Častěji jsem byl z pracovních důvodů v kontaktu s Františkem Mužíkem, tehdy i fakultním děkanem. Zdá se mi, že tento málomluvný a spíš ne-

jistý člověk s neblahým závěrem života by se bez svého manželského protějšku vyvíjel dosti odlišně: jako muzikolog si vybral náročnou středověkou tematiku, přičemž v jeho nečetných, ale kvalitních textech není stopy po bolševické frazeologii. Blíže však bych tu chtěl připomenout třetí kádrovou oporu Očadlíkovy muzikologické katedry: byl to „áděkář“ v našem ročníku, bizarní dokument oné doby na samé hranici publikovatelnosti. Tzv. áděkáři byli absolventi dělnických kurzů, v nichž si měli během šesti až osmi měsíců osvojit středoškolské učivo, což je pak opravňovalo ke studiu na téměř všech vysokých školách. Mezi nás se tak dostal o sedm let starší syn nymburského železničáře, který kdysi hrál na housle. Na přednáškách se však příliš neobjevoval. Strana ho přidělila jako podnájemníka do velkého bytu paní Maixnerové, vdovy po dirigentu Národního divadla, kterou přiváděl k zoufalství svými dámskými návštěvami a kouřením v místnosti plné cenných obrazů. Hned po absoltoriu kamsi zmizel: vyšlo najevo, že v důsledku podivuhodné lapálie. Navázal totiž vztah také s manželkou vysoce postaveného důstojníka Státní bezpečnosti, který profesionálně zorganizoval služební automobil s podřízenými chlapy k pohotovému zásahu kdesi na horské chatě. Tak se stal náš áděkář kulturním referentem až v pohraničním Boru u Tachova. Strana na něj však nezapomněla: záhy se vrátil do agentury Pragokonzert, kde hlídal výjezdy umělců do zahraničí, za Husáka pak normalizoval hudební redakci Československého rozhlasu. Po pádu bolševismu jsem ho potkal na Vinohradech jako důchodce; tvrdil, že těm řečem o Stalinových zločinech nevěří. Vzápětí však jsem byl nucen přispět mu na poslední cestě: umíral nemocí silných kuřáků a na kost vyhublý, s tmavými očima rámovanýma černými vlasy i vousy, bez jediného šedého vlásku, vypadal jako vizionář z obrazu El Greca. – Potud s omluvou závěrečný doklad marasmu bolševické éry v jedné jeho muzikologické aplikaci.

Studia humaniora

Na stránkách Harmonie jsem už kdysi uvedl, že muzikologie a zejména hudební historie je tím nejkrásnějším povoláním, které bych si pro sebe dovedl vymyslet. Není to však obor příliš speciální, jen jakési luxusní hobby „za dělnické peníze“ (jak se za bolševika říkávalo)? Utěšuji se připomínkou literární historie, kunsthistorie a dalších uměnovědných disciplín, jakož i celé sféry tzv. obecné historie. Byl jsem součástí širokého společenství lidí zabývajících se kulturou a minulostí vůbec. Jejich produkce se neobejde bez značné míry specializace: říkám si, že v tomto kontextu není vlastně ani moje knížka o staročeských hymnografech tak úplně absurdní. Zbývá však otázka po smyslu humanitních oborů v současném světě. Kulturu i její historii dnes zavaluje obluda globalizovaného šoubyznysu. Snad zejména proto se stávají právě „studia humaniora“ – k nimž patří i muzikologie – stále potřebnější záštitou těchto hodnot. ■

